

МИХАЈЛО КОСТИЋ
ДРАГОЉУБ МИЛАНОВИЋ

СИРЧАНСКА БАЊА

— Прилог проучавању сезонских бањских насеља СР Србије —

У Слатинском проширењу, малој морфотектонској целини пространог Чачанско-краљевачког терцијарног басена, Сирчанска Бања је у јужној подгорини Котленика (В. врх 748 м), под његовим гребеном Борчом.

Удаљена око 2 км северно од села Сирче (212 м), Бања је под подом Равнице и падином Трлине, у међуречју Равничке реке и Липарског потока.

У поменутом проширењу, импровизовани смештајни објекти лоцирају се у дну и на странама. Сезонско бањско насеље се подиже удесно од пута Сирча село Трговиште. Издвојени крај, у изградњи, је у вишем делу ерозионог проширења под Бабином главицом.

Приградско село Сирча, удаљено 4 км од Краљева, је у свакодневној аутобуској вези са Краљевом. Од тог села ка Бањи, долином Сирчанске реке, пут је за путничка моторна возила проходан углавном до ушћа Јешића потока у Равничку реку, у проширењу под Бабином главицом, око 600 м испред Бање.

ПРИРОДНЕ ОСОБЕНОСТИ ТЕРМАЛИЗМА

Улога и утицај геолошке грађе и рељефа. — Геолошку грађу терена на сектору Сирчанске Бање чине језерски миоплиоцени (доњоконгеријски) слојеви, дацито-андезитске творевине и, у мањем обиму, серпентинити и горњокредне флишне насlage.¹⁾

Према проматрању *Ј. С. Томића* (1926), у Петрином потоку, који се улива у Западну Мораву код сирчанске школе, види се овакав профил, оздо навише: 1. вулкански материјал, 2. глине и песковите глине, 3. шљункови. Иста појава запажа се у Сирчанској реци, у Трговишком потоку, и на многим другим местима, што указује да шљунковите и глиновите насlage леже свуда преко вулканских творевина. На шљунковима јужне падине Котленика изграђено је и село Сирча. Састоје се од кварцита, серпентина и нешто облутака вулканских стена. „У области Сирче, Сирчанске реке, као и на осталим местима, у шљунковима се виде овде онде банци пескова, сочивастог облика, каткад укрштени, те подсећају на формације флувијатилног порекла”. Моћност шљункова местимично достиже и преко 40 м.²⁾

Код Сирче се налази највећа серпентинска маса Котленика. Њена је ободна зона јако измењена, нарочито у додиру са вулканском формацијом. На серпентину леже пешчари, с банцима лапораца, флишоликог хабитуса. Преко њих су вулкански производи.³⁾

По *Ј. С. Томићу* (1928), вулкански масив Котленика саграђен је од производа давно угашене вулканске акције (горњи миоцен или доњи плиоцен), када је поглавито био избациван раздробљени вулкански материјал. „Као реликти ових творевина остале су нам брече, конгломерати, туфови, крупни блокови”. Лавичне брече, вулканске пројекције цементоване некадашњом лавом, развијене су на брду Камицора код Сирче. Код Сирче су, у бречама, чести и врло крупни блокови стена. Брече се састоје од андезита и од дацита, местимично учествује још и серпентин. Само од андезита састављена је купа Камицора.⁴⁾

Положај Сирчанске Бање

Пројектовани материјал једним делом промењен је под утицајем гасова и температуре (оксидисан и опалисан), али преовлађују јаче опалисани типови. Али „не само трансформације серпентина, већ и промене које су претрпеле и вулканске стене говоре, да су постојале фумароле, чији су гасови садржавали водену пару, сумпорводоник, вероватно, и угљену киселину”. Типски пример за ову појаву је Мала Борча (Сирча), где је извршена потпуна опализација андезита. И процес делимичног опалисања, а исто тако и целокупне

маса стена са Котленика, узрокован је дејством сумпорводоничних фумарола.⁵⁾

Сирчанска Бања је у *раседној зони* Слатине. Њени минерални извори избијају на укрштању дислокације којом је, на знатном делу, предиспонирана долина Равничке реке и оне која се пружа долином Липарског потока. Обе ове раседне линије означене су одсецима. Они су дуж Равничке реке, делимично, изражени на обе-ма долинским странама. На равничком раседу је и један издвојени минерални извор, удаљен 1,5 км од слатинских терми.

Тектонски односи у самој долини Равничке реке, углавном, одговарају оним на раселини у Михаиловом потоку, такође на терену Сирче. У доњем току тог потока, *Ј. С. Томић* (1926) је проматрао слојеве који имају правац пружања ЈИ—СЗ, а падају ка СИ, под углом од 45°. У средњем току овај се правац мења у толико, што се слојеви пружају ИЈИ—ЗСЗ, а падају скоро у истом правцу, под углом од 21°. Ова промена у правцу пружања и пада проузрокована је поменутом раселином.⁶⁾

Слатинско проширење представља мали *ерозивно-тектонски басен*. То је једно од два изразитија проширења композитне и полигенетске долине бујичне Равничке реке. Мада је уравњенијег дна, мањег је обима од проширења под Бабином главицом. Отуда се стамбене зграде, чија је изградња у току, подижу у проширењу под Бабином главицом, на удаљењу око 600 м од термоминералних извора.

Облике мезорелефа на сектору Сирчанске Бање и вулканских брда на главном гребену Котленика, Борче и Камицоре, представљају абразионе терасе. Зараван Равнице одговара нивоу Подгор—косе, такође у Сирчи. По *Б. Ж. Милојевићу* (1948), у селу Сирчи сем терасе Подгор-косе, високе око 197 (390) м, развијена је и тераса од 107 (300) м, која се види северозападно и југоисточно од Сирче. Ове терасе су усечене у андезиту. Очуване су и поједине флувијалне терасе, од којих је једна испод Велике Борче у гробљу Доње Сирче висине од 60 (250) м. Моравина тераса од 5 м такође се одржала у Сирчи.⁷⁾

Облике микрорелефа у Слатинском проширењу чине урвине. Око главног извора Сирчанске Бање извршена је делимична санација клизишта.

Порекло и термални механизам сирчанских „ретких вода“. — *Лежиште* сирчанских терми потиче од сумпорводоничне фумароле котленичке Борче. По томе и хидро-пнеуматичком механизму, ове „ретке воде“ су превасходно јувенилног порекла.

У долини Равничке реке, сирчански минерални извори су распоређени у једном разломљеном низу, у неједнаким висинским нивоима, с различним међусобним удаљењем и разноликом издашношћу. Према морфотектонском склопу и хидрогеолошкој структури сабирне области, пореклу термоминералних вода, локацији и појавним облицима и односима, а по класификацији порекла изворских вода и механизма извора *Р. Буровића* (1963),⁸⁾ сирчанске „ретке воде“

припадају класи *гравитационих извора*, подкласи *извора разбијених спроводника*, по врсти су *асцедентни*, подврсти *секундарни*, групи *млазни*, а подгрупи *независни* (каптирани извор) и *зависни* (остали извори). Из ове наше систематизације произилази, да вода сирчанских терми, као и воде асцедентних извора разбијених спроводника уопште,⁹⁾ дубоко силази у раседну зону и враћа се до места извирања кроз пукотине и раседне отворе чврстих стена, не задржавајући се у њима у смислу сталније акумулације. Код каптираног извора детритични „покривач“ условљава начин извирања воде јер застире ниво истицања, а код некаптираних флувијални наноси Равничке реке условљавају и начин извирања и мешање термалне са „страном“ водом. Како „страна“ вода не утиче изразитије на деминерализацију каптираног извора, његова вода као „независна“ одржава свој хемизам. Због тога се целокупно лечење у Сирчанској Бањи повремено, као нпр. у августу 1972. год., заснива искључиво на терапијској вредности каптираног извора. Мешајући се, у кишном периоду, са фреатском водом, минерална вода некаптираног извора у термалној зони Слатине, се расхлађује и деминерализује. Она се, због тога, само у сушном времену може искоришћавати успешније за лечење. „Заројени“ извор уз корито Равничке реке, поред воћњака Милоша Бурмазовића, засут је наносом. Он ће се моћи експлоатисати тек по раскопавању и каптирању.

Хемизам и остала важнија суштинска својства минералних вода. — Према В. Вујановићу, М. Теофиловићу и М. Арсенијевићу (1970), температура термалне воде на чесми Сирчанске Бање износила је 16,6°C.¹⁰⁾ Међутим, према нашем мерењу 8. VIII 1972. год. при понавном сунчаном времену, температура воде на овом извору стално је износила 18°C. При томе од сирчанских извора, само каптирани извор има термалну воду (>15°C) која одговара „млаким термама“. Колебање температуре воде током године није осматрано, али у дужем времену је незнатно.

По физичко-хемијском саставу термалне воде Сирчанске Бање имају карактер сумпоровитих вода. Будући да припадају типу „вулканских вода“ у свом микро-саставу одликују се високим садржајем ретких елемената. Према поменутиим ауторима, садржај микроелемената у термалној води Сирчанске Бање (у mg/l) за Сирчу 1, чесма, је следећи: М=0,904 gr/l; Li=0,130, Cs=0,120, Rb=0,027, Sr=0,260, Ba=0,022, Al=0,009, Fe=0,063, Pb=0,007, Ti=0,0020, Cr=0,0020, Ni=0,020, Mn=0,0070, Cu=0,0060, Co=0,0009, Ag=0,011, V=0,0009. Сем овог, стари аутори објавили су и садржај микроелемената (у mg/l) за слатински хладан извор, Сирча 2. Овај садржај је следећи: М=0,750 gr/l; Li=0,065, Cs=0,058, Rb=0,065; Sr=0,580, Ba=0,017, Al=0,520, Fe=0,083, Ti=0,017, Cr=0,0080, Ni=0,0290, Mn=0,0290, Cu=0,0007, Co=0,0007.¹¹⁾

Мада није испитивана радиоактивност, ове термалне воде вероватно неће бити увршћене у ред радио-активних вода.

Међу 25 бањских лечилишта СР Србије, обухватајући у оквиру њих и оне које народ користи као такве, а то значи у опсегу главнине србијанских термалитета, сирчанске терме у погледу микроелемената заузимају значајно место. Удружени са другим микроелементима, у микросаставу су нарочитог значаја садржаји никла, хрома, бабра, литијума и цезијума.¹²⁾

Из упоредног садржаја микроелемената, које су објавили поменути аутори, закључује се да су највећи садржаји *никла*, који је у „шумадијском типу“ вода чест, утврђени у води из Сирче (до 0,029 mg|l). *Хром*, који је скоро редовно присутан у водама „шумадијског типа“ у највећим садржајима откривен је и у водама Сирче. *Бакар*, који у „шумадијском типу“ вода једино није констатован у Бујановачкој (Раковачкој) Бањи, највише садржаје има и у води из Сирче (до 0,006 mg|l). Садржаји *литијума*, који је присутан у скоро свим испитиваним водама, знатно су повећани и у водама Сирче. Садржаји *цезијума*, који је углавном присутан само у „шумадијском типу“ бања, су повећани и у водама из Сирче (0,12 mg|l). Уз то *олово*, које је до сада откривено само у водама „шумадијског типа“, присутно је и у води из Сирче. *Кобалт* је такође присутан и у води из Сирче. *Сребро*, које је присутно само у водама „шумадијског типа“ и то како у сумповитим, тако и у оним које скоро не садрже сумпора, откривено је и у водама Сирче. *Ванадијум*, који нерадо прати воде „шумадијског типа“ запажен је у њима само у Пролом Бањи, Сирчи, Г. Трпчи и Рибарској Бањи.¹³⁾

Према генетским карактеристикама „шумадијског типа“ термалних вода, заступљених јужно од Белановачко-мионичког тектонског рова, литијум и цезијум су углавном јувенилног порекла и везани су за млађи вулканизам. Олово, бакар и сребро треба да су делом такође јувенилног порекла, док су никал, кобалт, хром и ванадијум вероватно делом регенерирани од стране термалних вода.¹⁴⁾

По М. Теофиловићу и В. Вујановићу (1971), уколико не дође до мешања „шумадијских“ вулканских и хладних-десцедентних вода, „шумадијске воде“, а међу њима и сирчанске, су „практично вечите и нема опасности да се током времена исцрпу“. Са доста основа се очекује да ће у будуће и садржаји пратећих, па међу њима и лековитих компоненти, остати приближно стални.¹⁵⁾

Према обавештењу са терена, најиздашнији минерални извор у Сирчи је „заројени“ извор. Његова издашност је износила око 10 l/min. Овај извор је сада засут наносима Равничке реке те је неупотребљив. Извојеност овог од слатинских термалних извора и његова издашност индицирају, да би се истражна бушења термалног терена, ради добијања веће количине топлије термоминералне воде, требало најпре да врше на његовој локацији.

Од слатинских терми, веће је издашности каптирани извор. Он је према обавештењу Милоша Бурмазовића, народног старатеља Сирчанске Бање, пре каптирања имао издашност од око 7 l/min. Међутим, према нашем мерењу 8. VIII 1972., издашност овог извора износи око 6 l/min. Како је овај извор само провизорно каптиран у

биду чесме са једном цеви од пластике, његова стварна изашност је свакако већа, а колебање протока незнатно. Други, слабији, некаптирани извор удаљен око 30 м, даје по процени до 4 l/min.

По класификацији *Р. Буровића* (1963), која обухвата 7 група (од 1 до преко 100.000 l/min), слатински извори Сирчанске Бање би ли би на почетку треће групе (10—100 l/min).¹⁶⁾

Према досадашњем промету бањских посетилаца, а још више будућим потребама балнеонасеобинског развитка, постојећа издашност, једна од најважнијих квантитативних суштинских одлика термоминералних извора, није задовољавајућа. Стога се даља хидрогеолошка истраживања и сондирања намећу као нужна потреба.

ТЕРАПИЈСКА ВРЕДНОСТ ТЕРМОМИНЕРАЛНЕ ВОДЕ

Лечилишно дејство је битна одлика природних особености сирчанских термалних вода. Терапијски ефекти се постижу купањем и пићем минералне воде, као и облагањем минералног блата.

Терапијска вредност Сирчанске Бање заснива се на лековитим компонентама термалне воде каптираног извора и минералног пелоида. Ова природна својства делују на оболеле органе истовремено и минералним супстанцама сумпоровитих вода и микросадржајем ретких елемената. Као што је познато, сумпорводоник доноси ткивној беланчевини сумпор који је саставни део њеног молекула. Он на тај начин смањује дефицит у сумпору, који може да буде узрок разних болести и поремећаја у човечијем организму.¹⁷⁾ Исто тако, и калијум, цезијум, литијум, рубидијум и стронцијум као и други микроелементи су живом свету потребне микрокомпоненте, па и самом људском организму.¹⁸⁾

Минерални пелоид, блато које се вековима формира у Сирчанској Бањи углавном од воде главног извора и глине и хумуса, састоји се поглавито од неорганских минерализованих материја. Оно је умногоме богатије садржајем лековитих компонената микроелемената него бањска вода, што се може закључити и на основу проученог садржаја ретких елемената у глини и хумусу Трепчанске Бање.¹⁹⁾

Догревање воде, до погодне температуре за купање, врши се сунчевим (природним) загревањем воде плитких земљаних базена („мушког“ и „женског“), или, ако се купање не обавља у „локвама“, ложењем ватре под металном буради. Током лета 1970. год. у Сирчанској Бањи било је око 50 бензинских буради која су замењивала каде. Земљани базени, чије је дно поплочано, чисте се свакодневно увече, а пуне, притицањем воде са каптираног извора, током ноћи.*

Као и у другим неуређеним бањама, и у Сирчанској, бивало је случајева да се болесници купају више пута дневно, те је код неких

* На овом месту напомињемо, да је Сирчанска Бања као најпосећенија „дивља“ бања, на домаку града Краљева, привлачила пажњу новинских извештача те је о њој објављено низ написа. Неки од њих, иако надахнути сензационализмом, приказују неке карактеристичне околности о доскорашњем начину лечења болесника. Тако, у напису „Обична каљуга или лековита бања“ („Политика“ од 27. VII 1970.) лечење у Сирчанској Бањи импресивно је прика-

долазило до погоршања здравственог стања. Искуством се дошло до сазнања, које болесницима преносе Сирчани — добровољни стараци о овој бањи, да је бањско лечење успешно, ако се обавља једним блатним облагањем и једним купањем или са највише два дневна купања.

Највећи број болесника лечи се у Сирчанској Бањи од реуматичних и кожних обољења, а затим од парализа и других тешких болести. Кућно лечење се врши током целе године. „Чудотворну воду“ која „лечи све“ са чесме Сирчанске Бање, преко зиме и у пролећним кишним данима, махом користе мештани Сирче и они из околних села. „Протокол“ о лечењу свих посетилаца брижљиво води пензионер из Сирче *Радослав Маринковић*. Он, на основу дугогодишње евиденције и запажања, мисли да је „Сирчанска Бања сигурно једна од најлековитијих у нашој земљи“. По њему, без икакве бојазности у овој бањи лече се и срчани болесници.²⁰⁾

Термално-култна функција сирчанских термоминералних вода, заснива се на изненађујуће брзом дејству лековитих фактора. Поуздан пример таквог брзог оздрављења је и Сирчанка Перса Јеленић. Она је боловала од дегенеративног реуматизма и, без успеха, лечила се у здравственим установама Београда и Крагујевца. Већ од првих купања у бурету, под којим јеложена тиха ватра ради догревања термалне воде, „исправила“ се а потом и потпуно излечила.

Међутим, иако су ова наша разматрања, заснована на стварним чињеницама, свакако изванредан допринос познавању третиране проблематике, терапијска вредност природних фактора Сирчанске Бање треба да се и научно потврди резултатима медицинске науке. У том погледу, организовање здравствене службе и детаљна медицинска истраживања су нужна потреба. У сваком случају, како су то већ нагласили *М. Теофиловић* и *В. Вујановић* (1971) „високи садржаји микроелемената у хумусу и глини уносе сасвим нов моменат и постављају ново питање медицинској науци у смислу какав значај они имају у лечењу човечијег организма“.²¹⁾

ПОСЕБНЕ ПРИРОДНЕ ПОГОДНОСТИ

Услови поднебља и значај вегетације. — На заветринском и осунчаном подпланинском положају, у искрајку јужних падина Котленика, термални рејон сирчанске Слатине погодује боравку посетилаца. У субалпијској зони, просечне висине око 270 м, са мирним

зано следећим описом: „У глибу леже наги људи и жене, намазани блатом, из буради провирују главе жена, а једна старица у металној бачви испод које весело пуккета суво грање, личи на детаљ оних библијских мотива о страшном суду“. У написима *М. Глишовића* „Сирчанска Бања пред инвазијом гостију“ („Ибарске новости“ од 28. V 1971., Краљево, с. 4) и „Сирча — рајска бања“ („Вечерње новости“ од 13. XI 1970., Београд, с. 8) изнето је да Сирчанску Бању више од пет деценија многи зову „рајском“ бањом, јер се болесници купају искључиво наги. За време нашег боравка у Сирчанској Бањи нечег таквог није било, а „женски базен“ је био добро ограђен грањем и пружењем.

амбијентом горског даха и свежине, слатински термални рејон на сектору Сирче, предодређен је за *психофизичку рекреацију*. Отуда је и климатизам важан чинилац природног потенцијала географске средине.

Међутим, за боравак посетилаца још увек је неповољан неууређен ужи бањски круг. Водом натопљено дно Слатинског проширења обрасло је шеваром, водним биљем и другом хидрофилном вегетацијом. Но, ове се непогодности ипак знатније не осећају, јер је ова „влажна оаза“ окружена, готово са свих страна, котленичким шумама. Ове шуме су изванредно привлачан, природни парк. У њима, међу листопадним дрвећем, преовлађује клен, цер, буква, ребе граб. По листопадној шуми назван је Липарски поток.

Укратко речено, удружени термализам и климатизам, лечилишна и рекреативна функција, омогућују да се у Сирчанској Бањи најизраженије испољава дејство балнео и климато фактора.

ПОРЕКЛО И ГЕНЕЗА ТЕРМАЛИТЕТА

О искоришћавању термалних вода Сирчанске Бање у преткапиталистичко доба и у дубљој прошлости, колико је нама познато, не постоје поузданије индикације. Ипак, није искључено да су ови лековити извори коришћени још у античко доба, и да су у средњем веку припадали манастирској бањској насеобини. На то упућује најпре чињеница да је село Сирча, *средњовековна Серча*, припадала Жичком епархијском властелинству са почетка XIII века. Не само из жичке повеље, већ и из сачуваног предања зна се да је село Сирча припадало манастиру Жичи.²¹⁾ У турским катастарским пописима село Сирча се наводи најпре 1476. године, а затим више пута у XVI веку (1528., 1530. и 1536. год.)²²⁾* Оно је, дакле, очувало углавном насеобински континуитет.

Међутим, према знању данашњег становништва Сирче, на термалним изворима Бање у XIX веку и доцније једино се напајала стока. Она је бањску „сланикаву“ воду увек халапљиво пила — „док се не надује“. Отуда потиче и назив *Слатина*.

Почетак искоришћавања у лечилишне сврхе, и у овој бањи, везује са за широко распрострањену причу да је изнемогла и болесна стока, која се блатила у каљузи, брзо прездравила и да су то приметили оронули и рањени ратници са Солунског фронта, па су се и они „на исти начин“ почели лечити и брзо су оздравили.²⁴⁾ Ти војни-

* У XVI веку, а свакако и доцније, међу хришћанским становништвом села Сирче било је и припадника повлашћених група чија је служба била наследна. У дефтеру писаном 1572/73. године који садржи попис помрлих примићура, мартолосоа, шахиндија и чакршија Смедеревског санџака, каже се да је у селу Сирчи нахије Морава-Рудник био примићур Угљеша Јован. Умрлога је заменио његов син Бранош. (M. Vasić: Martolosi u jugoslovenskim zemljama pod turskom vladavinom, Djela, Knj. XXIX, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knj. 17, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1967, str. 108).

ци, казује се, боловали су од реуматизма који су добили убрзо пошто су скинули војничке цокуле и обукли сељачке опанке.

Лечење у Сирчанској Бањи је отпочело од 1919. године. Први су се почели лечити Сирчани: Мијајло Бурмазовић, браћа Звездан и Милан Марићи и Миленко Николић. Они се сматрају *зачетницима* Сирчанске Бање. По својој лековитости Бања се убрзо прочула и изван околине. Због тога је, код данашњег „женског базена“ направљен дубљи базен ограђен даскама. У њему су се на смену купали болесници оба пола.

Ради заштите термалног изворишта од убрзане ерозије и урвања земљишта, извршена је делимична санација нагибног терена у слатинском проширењу. При деоби сеоске шуме, 1935. године, шума је у реону Слатине остављена за природни парк Бање.

Дашчани базен се користио за лечење купањем све до 1941. године. У међуратно време на Сирчанској Бањи није било стамбених склоништа и станишта. Посетиоци, већином лакши болесници, становали су у селу.

По ослобођењу, земљиште на сектору Слатине постало је својина Шумског газдинства у Краљеву. Ради заштите шума до 1947. године није се приступило обнови Бање.

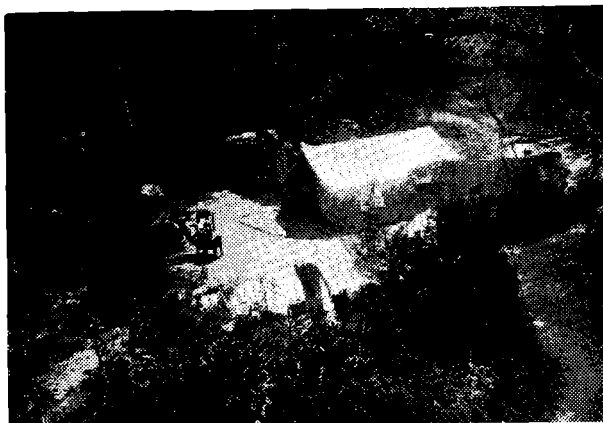

Сл. 1. — „Мушки базен“ у Сирчанској Бањи. У задњем плану три болесника за време „одржавања бање“. (Снимљено: 8. VIII 1972.).

Данашњи „мушки базен“, 1947. године, ископао је Сирчанин Милош Бурмазовић са Светозаром Бошковићем из села Вранеши и Милојем Весковићем из Сирче. Они се сматрају *обновитељима* Сирчанске Бање. Иницијативом добровољних стараоца и посетиоца Бање, 1971. године, главни термални извор је провизорно каптиран у чесму са непрекидним отицањем.

Од 1947. године, на сирчанској Слатини, одржава се *стално сезонско бањско насеље*. У 1970. години, ово насеље је имало преко 50 колиба и привремених склоништа. Те године у Сирчанској Бањи је постојала вероватно највећа сезонска бањска насеобина у Србији, а можда и на територији СФРЈ.

Почетком августа 1972. године сезонска бањска насеобина на сирчанској Слатини изгледала је шаролико. Састојала се, почев од колиба, покривених грањем или поливинилом, преко расходованих аутомобилских каросерија, до већих модерних шатора. Овај необични скуп свакојаким станишта и кућишта, обједињавао је различита времена и културе. Чинили су га нижи, збијени, и виши, разређени, део. У првом, око минералних извора и базена у дну проширења где је један болесник поставио туш за прање блатних облога, било је састајалиште у средишту насеља. У другом, на странама проширења, међу шумским дрвећем, посетиоци су се одмарали око столова и клупа направљених од храстовине. У овом делу готовила се и храна на малим лименим штедњацима.

Сл. 2. — Изглед једног дела сезонске бањске насеобине Сирчанске Бање. Овај део подигнут је у дну Слатинског проширења око термалног изворишта. (Снимљено: 8. VIII 1972.).

Мада је 1955. године, због неуређености, санитарна инспекција краљевачке општине забранила коришћење Сирчанске Бање, њу стално у знатном броју посећују болесници из најразличитијих крајева и места. У току јула и августа 1969. године толико је било болесника и других гостију да је искрсавао проблем како доћи на ред и уграбити место у кашкању блатом. „Било је болесника из готово свих места Србије, а то се могло закључити по регистрацијама многих возила паркираних испод саме бање”. Само у оближњој штали Бурђа Лешевића у сезони смештавало се по 40 болесника.²⁵⁾ Ипак,

у селу, због удаљености и рђавог приступног пута, станује само мали број лакших болесника.

Просечна годишња посета болесника и њихових пратилаца, у последњих неколико година, процењује се на око 2.000. За време максималне посете у сезони 1970. године, када је само на слатинским термама било више од 50 склоништа и кућишта, за време ручка у једном дану, избројано је око 500 гостију.

Са гледишта термалне географије потребно је посебно истаћи *термалне миграције*, или миграције бањског карактера. У Сирчанској Бањи знатан број болесника чине термални мигранти који су пре него што су дошли у Сирчанску Бању, „обишли велики број познатих бања у земљи, међу којима Врњачку, Матарушку, Богutowачку, Јошаничку, „атомску бању“ у Трепчи, и на крају утврдили да им је помогла само — Сирчанска Бања”.²⁶⁾ У августу 1972. године било је термалних миграната од којих су се неки без успеха лечили и у Игалу, један болесник неуспешно чак три године. Лечилишним дејством Сирчанске Бање и ови болесници били су веома задовољни. На Сирчанску Бању упућене су и дневне термалне миграције. Неки болесници, понајвише из Краљева, долазе изјутра да би се лечили током дана, а у подневним часовима враћају се својим кућама.

Конечно, напомиње се и то, да иако је и данас у примитивном стању, Сирчанска Бања не припада тзв. „сељачким бањама”. Њу, често у приближно подједнаком броју, посећују болесници из градских и сеоских насеља. Каткад, у термалном промету посетилаца, први преовлађују над другима.

ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

Са провизорно каптираним главним термалним извором, земљаним базенима и сезонским стаништима и кућиштима, Сирчанска Бања се још увек налази на прелазу прве у другу фазу термално-географског развитка. Њој тек претстоји изградња и опремљивање балнеонасеобинских објеката и ширење викенд-насеља. Као термалитет изразите лечилишне функције, она и данас припада *речним бањама-сезонским бањским насељима*. Као сезонско бањско насеље увек знатног обима које се непрекидно одржава пуних четврт века, Сирчанска Бања је свакако најстарија и највећа сезонска бањска насеобина у СР Србији, а можда и у СФРЈ.

Одржавање 25 година оваквог термалног насеља, објашњава се условима географске локације и, с тим у вези, саобраћајне неприступачности с једне, и изванредном лековитошћу с друге стране. И код овог термалитета, утицај географског положаја као фактора еволуције и регионалне улоге и значаја, веома је изражајан. Истовремено, друштвена обележја ове бање још су један доказ, да су социо-психолошки моменти одлучујући у настанку и формирању бања. Обнављање и егзистовање везивали су се за колективно кориш-

ћење термалних извора, које, ни у условима крајњег примитивизма, није се могло спречити административним и сличним мерама.²⁷⁾

У функционалиту природних фактора термалитета Србије, *јувенилне фумаролске терме* Сирчанске Бање, сем здравствено-лечи-лишне, имају наглашену термално-култну, и, како је показано, прак-тично-примењену функцију. Уз то, Сирчанска Бања је предодређена и за туризам у ширем смислу те има и потенцијалну рекреативно-туристичку функцију.

Термално-култна функција, која је у ослобођеној Србији још у XIX веку изгубила изразитији значај, а данас је само код неких термалитета Србије заступљена у крајњим остацима, у Сирчанској Бањи се испољава у култу светилишта. Наиме, на плочи над главним извором постављена је икона Св. Борба „победника“, а пред њом вазна са цвећем и флаша у којој се пале свеће. Пред овим деистич-ким симболима, болесници као добровољни прилог остављају но-вац. Приложени новац дарује се цркви. Даровање „чудотворне во-де“, а преко ње цркве, врши се у знак захвалности за исцељење или помоћ у отклањању тегоба. Вршење овог култа није везано за неко посебно знамење Св. Борба у селу Сирчи. Култни обред симболизује победу добра над злим, прастарих божанстава исцелителне воде над болешћу. То што се овако јак култ термализма манифестује код Сирчанске Бање, само је још један доказ њене и за наше време у много чему необјашњиве лековитости. По свему реченом, у функцио-налитету друштвеноисторијских фактора термалитета Србије Сир-чанска Бања је реликт средњовековних и потоњих манастирских бања.

Заключујући разматрања о овом значајном и веома интере-сантном термалитету, треба подвући још и то, да ће се Сирчанска Бања, као и низ србијанских бања које су се развиле из примитив-них сезонских бањских насеобина (Рибарска Бања, Гамзиградска Бања и др.) развити у догледно време у балнеотуристичко насеље. Јер, то је по суштаствениости термалног феномена и другим природ-ним особеностима, социо-психолошким и друштвеногеографским обе-лежјима уопште, „бања будућности“.

НАПОМЕНЕ

1. Ур. В. *Milovanović* и В. *Čirić*: *Geološka karta SR Srbije 1 : 200.000. List Zvornik — Titovo Užice* (Zavod za geološka i geofizička istraživanja Beograd, Beograd 1968).

2. *J. С. Томић*: *Котленик*, Петрографско-геолошка студија (Посебна изда-ња СКА, LX, прир. и мат. списи 13, Београд—Земун 1926) 14—15.

3. Исто, с. 17, 124.

4. *J. С. Томић*: *Вулканске пројекције на Котленику* (Геолошки анали Балк. полуострва, Књ. IX део други, Београд 1928) 111, 115—116, 118—119.

5. Исто, с. 113, 116; *J. С. Томић*, *Котленик*, с. 19, 35.

6. *J. С. Томић*, *Котленик*, с. 10.

7. Б. Ж. Милојевић: *Долина Западне Мораве, Мораче и Треске*, Географска проматрања (Посебна издања Српског географског друштва, Св. 26, Београд 1948) 12.

8. Р. Ђуровић: *Хидрогеолошка систематизација термо-минералних вода* (Весник Zavoda за геолошка и геофизичка истраживања, Књ. III, Ser. B, Београд 1963) 41—42.

9. Уп. Исто, с. 41—42.

10. В. Вујановић, М. Теофиловић и М. Арсенијевић: *Претходна регионална проучавања неких минералних вода и бања у Србији и њихове генетске карактеристике* (Записници Српског геолошког друштва за 1968., 1969. и 1970. годину, Београд 1972) 412.

11. Исто, с. 412.

12. Уп. Исто, с. 412—413, 410.

13. Исто, с. 411—415.

14. Исто, с. 418, 420.

15. М. Теофиловић и В. Вујановић: *Садржаји литијума, рубидијума, цезијума, стронцијума и других елемената у околним стенама и хумусу Горње Трепче (Г. Милановац) и њихово порекло* (Записници Српског геолошког друштва за 1968., 1969. и 1970. годину, Београд 1972) 431.

16. Р. Буровић: *Хидрогеолошка систематизација термо-минералних вода*, с. 43.

17. В. Тасић: *Матарушка Бања* (Медицински гласник, Год. III, br. 5, Београд 1949) 107—8; Као матарушка и сирчанска термална вода када се захвати на чесми је безбојна и провидна. Но, и она у базенима има белу боју, замућену и непровидну. То се објашњава хемијским процесом оксидације сумпорводоника и сулфида у разблаженом раствору под утицајем топлоте, а због присуства слободне угљене киселине и под утицајем кисеоника из ваздуха; нестабилни сумпорводоник и сулфиди декомпонују се и таложе *колоидни* сумпор, који даје бело замућени изглед сумпоровите воде у додиру с ваздухом (Исто, с. 107). Уп. и М. Костић: *Матарушка Бања* („Краљево и околина”, Новинско-издавачко предузеће „Књижевне новине”, Београд 1966) 50—51.

18. М. Теофиловић — В. Вујановић: *Садржаји литијума, рубидијума, цезијума, стронцијума и других елемената у околним стенама и хумусу Горње Трепче*, с. 431.

19. Исто, с. 427 и д.

20. Уп. Д. Обрадовић: *Сирчанска Бања боља од Трепче?* („Ибарске новости” од 29. маја 1970., Краљево), с. 5; М. Глишовић: *Сирча — рајска бања* („Вечерње новости” од 13. XI 1970., Београд) с. 8.

21. М. Теофиловић — В. Вујановић, н. н., с. 427.

22. Г. А. Шкриванић: *Жичко епархијско властелинство* (Историјски часопис, Књ. IV, Историјски институт САН, Београд 1954) 158.

23. Х. Шабановић: *Период турске владавине Краљево и околине до краја XVI века* („Краљево и околина”, Новинско-издавачко предузеће „Књижевне новине”, Београд 1966) 191—2.

24. М. Глишовић: *Сирча — рајска бања*, с. 8.

25. Д. Обрадовић: *Сирчанска Бања боља од Трепче?*, с. 5; М. Глишовић: *Сирчанска Бања пред инвазијом гостију* („Ибарске новости” од 28. V 1971. с. 4.

26. М. Глишовић: *Сирча — рајска бања*, с. 8.

27. Уп. М. Костић — Ж. Маргиновић: *Бања Јошаница*, Прилог проучавању термалних насеља источне Србије (Гласник Српског географског друштва, Св. LI, br. 2, Београд 1971) 89.

Résumé

MIHAJLO KOSTIĆ
DRAGOLJUB MILANOVIĆ

STATION THERMALE DE SIRČANSKA BANJA

— Une contribution à l'étude des agglomérations saisonnières aux stations de bains de la RS de Serbie —

Dans la Serbie de l'Ouest, au finage du village de Sirče, à 6 km de distance de la ville de Kraljevo, la station thermale de Sirčanska Banja occupe une position au pied méridional de la montagne de Kotlenik (sommet Veliki Vrh 748 m), sous la crête de celle-ci, dite Borča.

La composition géologique du terrain dans le secteur de Sirčanska Banja est constituée des couches lacustres d'âge mio-pliocène (basses congériennes), des formations dactio-andésiques et, dans un moindre volume, des dépôts de serpentinites et de flyschs du haut crétacé.

La station thermale de Sirčanska Banja est située dans la zone de faille de l'élargissement érosif-tectonique. Le gisement de ces thermes provient de la fumerolle d'acide sulfhydrique de la crête de Borča de la montagne de Kotlenik. Par conséquent, ces «eaux rares» sont d'origine juvénile par excellence. Selon la classification des origines de eaux de sources et des mécanismes des sources, ces thermes appartiennent à la classe de *sources de gravitation*, à la sous-classe de *sources à conduite brisée*, suivant leur espèce ils sont *ascendantes*, suivant la sous-espèce *secondaires*, elles appartiennent au groupe à *jet* et au sous-groupe *indépendantes* (source captée et *dépendantes* (autres sources).

Ces thermes sulfureux «tièdes» et froids (source captée $T = 18^{\circ}\text{C}$) occupent une place importante parmi 25 stations balnéaires de la SR de Serbie par leur teneur en micro-éléments. Associés aux autres micro-éléments, dans la micro-composition de ces eaux sont particulièrement importantes les teneurs en nickel, chrome, cuivre, lithium et césium. L'abondance globale des sources thermales est d'environ 20 lit/min, dont la source principale fournit 6 lit/min.

La valeur thérapeutique de la station balnéaire de Sirčanska Banja est basée sur les composants salinaux de l'eau thermale de la source captée et du péloïde minéral. Ces propriétés naturelles agissent sur les organes atteints simultanément par les substances minérales des eaux sulfureuses et par la microteneur en oligo-éléments. La plupart des malades se

font traiter des rhumatismes et des maladies de la peau, ensuite de la paralysie et des autres maladies graves. La fonction thermique-cultuelle des ces eaux thermo-minérales est fondé sur l'effet des facteurs salutaires d'une rapidité surprenante. Ils sont expressifs aussi à cause des conditions favorables pour la récréation psycho-physique. Le thermalisme associé au climatisme, les fonctions curative et récréative, rendent possible, dans la station balnéaire de Sirčanska Banja, aux facteurs balnéo- et climatologiques de manifester pleinement leurs effets.

Les malades ont commencé à fréquenter Sirčanska Banja en 1919. La piscine en planches a été utilisée pour les bains jusqu'en 1941. Dans la période entre les deux guerres mondiales dans le terrain de la station balnéaire il n'y avait point d'objets qui pussent servir au logement des visiteurs ni d'habitat en général. Les visiteurs demeuraient au village. A partir de l'année 1947 autour des piscines en terre se maintient une *agglomération balnéaire saisonnière permanente*. En 1970 elle se composait de plus de 50 cabanes et abris. Cette station balnéaire est fréquentée par les malades de presque toutes les localités de la Serbie, la moyenne annuelle du nombre de visiteurs étant d'environ 2000. A la station balnéaire de Sirčanska Banja se rattachent aussi les migrations thermales dans le cours régional et journalier. Dans le trafic thermal sont souvent représentés dans une égale mesure, les malades provenant des villages et ceux des agglomérations urbaines.